

האם הספרנות היא ענין למלומדים?

לפני ימים רבים היתה משמעותה של המילה „מלומד“ צרה ביותר, והשתמשו בה רק ביחס לאדם שרכש לו השכלה רחבה ועמוקה במקצועות הקלאסיים. השימוש המודרני במושג זה הוא רחב יותר, והוא מקיף היום כל השכלה ומדע. בזרעה הגבוהה של „מלומד“ נחשב היום מי שרכש לו ידיעות רחבות ומדויקות בדרך הוראה ולימוד עצמי.

בדומה לכך נשתנה המושג של „ספרן מלומד“. צלם דמותו של זה בעיני הדורות שעברו הוא קבוע למדי. אנו נוטים לשוות לעינינו איש (תמיד יהא זה גבר בלבד) בגיל קשיש למדי, היושב בחדר מסוגר, שקירותיו רצופים ספרים מן הרצפה עד התקרה, כשהשולחנות והכסאות, ולרוב גם הרצפה, עמוסים תילי תילים של כרכים עבים ללא סדר כלשהו. חוט של חן משוך על התמונה הזאת. השכלתו של ספרן מלומד באותם הימים נרכשה תוך הדגשה יתרה של הקלאסיקונים. פרשה אחת בלימוד זה היתה ידועה בשם ביבליוגרפיה. במשמעותה הצרה ביותר. שרידים של לימוד זה נותרו עד היום, ונמצאם לפרקים במבצרים השכלתניים למחצה של אי-אילו חברות ביבליוגרפיות.

המלומד במתכונתו החדשה. בהתאם להגדרה המאוחרת יותר של „מלומד“ גם הספרן המלומד בן ימינו שונה בהרבה מקודמו. ראשית כול אין הספרן המלומד של היום חייב להיות גבר דוקא. האמונה, כי גשים אין להן ענין בספרים ויכולת שכלית לעסוק במקצוע, הניחה אולי את דעתם של גברים, ששאפו לשלטונו של מין הזכר; אך ברור, שלא יכלה לעמוד בבחינה הגיונית ועובדתית.

יתר על כן, המלומד בן זמננו איננו מסוגר בד' אמותיו. לא זו בלבד, שעליו לחקור את חיי החברה במובן הרחב ביותר, הוא גם חי בתוכה כעצם מעצמה ובשר

מבשרה. חלק הארי של ידיעתו בא לו מן החברה, שהוא שותף למפעלה ומסתכל בה בעין ביקורתית.

התכונה השלישית של המלומד המודרני היא במניעים החברתיים המפעילים את מאמציו השכליים. לזול הוא שאמר, כי לימוד לשם לימוד הוא מעשה מחוסר תועלת מאין כמוהו. עבודת המלומד יש לה תכלית ומטרתה הסופית צריכה להיות תרומה לטובת הבריות. רבים אמרו, שאחת מטרתו של המלומד — לבקש את האמת. אך האמת מבוקשת לא בשביל עצמיותה המופשטת, אלא בשל כחה המשחרר. מה שהמלומד מבקש להשיג הוא על-כן חופש, שהוא שכלי, חופש מבערות.

אם כזה הוא טיבו של מלומד אמיתי, בניגוד לשכלתנות למחצה של המלומד הכוזב, מה מקום ייקבע לו בספרנות? מחברים אחרים כבר כתבו במפורט על תביעות הספרנות למעמד מקצועי. אחת מהנחות היסוד של מאמר זה היא ראית הספרנות כמקצוע. הגדרה זו מחייבת, כי יהא זה מקצוע מלומד, היות ואין בנמצא דבר כמקצוע, שאינו נלמד, כפי שכבר הסביר זאת אברהם פלכסנר. מקצוע המחייב לימוד עושה ממילא את העוסק בו למלומד. נוכל איפוא להסיק, כי העוסקים במקצוע הספרנות תהיה להם ידיעה רחבה ומדוייקת, הן להלכה והן למעשה, ביסודות, עליהם מבוססת הספרנות, וכן בחומר, ממנו מורכבות הספריות. יתר על כן, ידיעות אלה נרכשות בתקופה של לימוד ממושם, מכון ומודרך, שאחריו באים ימים רבים של הסתכלות, ניסוי ומחשבה.

ע ת י ד ה מ ד ע י ו ת. הרמה האקדמית של ההכנה הנדרשת לספרנות מקצועית נמצאת בעליה מתמדת; אולם הקמת המסגרת החיצונית היתה הצעד הראשון בלבד, אם כי אולי החשוב ביותר. ועתידה של המדעיות במקצוע הספרנות ייקבע על ידי שני גורמים: הדיוק וההיקף של הידיעות הנרכשות בתקופת הלימוד הפורמלי — מצד אחד — והאופי, הסגולות והחיות של העבודה המקצועית שלאחר הלימוד, בתקופת ההסתכלות, הניסוי והמחשבה — מאידך.

במרכז הגורם הראשון עומדים המניעים — ביחיד ובציבור — של אלה, אשר לומדים ואלה, אשר מלמדים. אנו מגנים בתרבותנו את המגמה להקפיא את הלימוד במוסדות, להדגיש את הנקודות והדרגות בקורסים, תוך כדי שכחה, כי הללו משמשים אך ממדי כמות וציוני זיהוי, הדגשה זו מחייבת את הספרנים ומחנכי הספרנים לחזור ולהדגיש לתלמידים, כי הם נמצאים בבית הספר לספרנים לשם רכישת השכלה מקצועית, ולא רק לשם רכישת דרגה אקדמית נוספת.

הגורם השני, מבוסס על הראשון ונקבע על ידו. יכלתו של היחיד להסתכל וללמוד מניסויים מותנית במידה רבה בידיעות ובהכשרה, שקיבל בתקופת העיצוב המוקדמת; תפישתו ובהירות מחשבתו מושפעים במידה רבה מההדרכה, שקיבל. לפיכך, אם כי חשוב, שבתקופת ההכשרה יימסרו לתלמיד העובדות המוכרות בנוגע המקצועי ובעקרונותיו המניעים, הרי מן ההכרח להכשירו גם בשיטות הניסוי, הלימוד והמחקר ולהקנות לו את היכולת למסור את תוצאות מחקריו בצורה בהירה ומובנת. רק בדרך זו נוכל להבטיח קיומו של ציבור בעלי מקצוע, שיש להם ענין בניתוח מהימן וביקרתי של בעיות ומצבים מקצועיים וכן היכולת לעסוק באלה. מי שעוסק במלאכה לא נקרא מלומד, ותהא ידיעתו במלאכתו רחבה ומדוייקת ביותר. לפיכך לא נקרא מלומד העוסק בסנדלרות ובכריכת ספרים, שעבורם נדרשת

מלאכת כפיים. ספרנות לא תוכל להיות מקצוע של מלומד והשכלה, לא תוכל להיות תכונה מקצועית של ספרנים, כל עוד תיחשב הספרנות כמוגבלת להנהלת השירות המינהלי של הספרייה. אלה אינם אלא המכשירים, עליהם מתבססת הספרנות. המחקר — אבן הבוחן. אחת האותות הברורים, כי הספרנות הולכת ומקבלת יותר ויותר אופי מלומד, היא בכמות עבודת המחקר היסודית בבעיות הספרנות הנעשית עתה במספר בתי ספר לספרנות. אנו משתמשים כאן במושג "מחקר" במשמעותה הצרה והמדוייקת ביותר, דהיינו לימוד אינדוקטיבי של ההנחות היסודיות העקרוניות, עליהם מתבסס המקצוע. מחקר במונח זה מתיחס לאותה פעילות המובילה ליצירת עקרונות כלליים של ספרנות, ואינה עוסקת באופן התאמתם של עקרונות אלה לבעיה ספרנית מסויימת.

עד כה מועט מדי היה המחקר בספרנות. רצוי להקים שנים שלושה מרכזי מחקר, ושני מוסדות אלה יספקו את האנשים והחומר הדרושים למחקר זה. פיתוח אפשרי נוסף של מרכזים אלה יהיה בהקמת מחלקות מחקר מיוחדות במערכות הספריות הגדולות יותר. אלה יוכלו להיות במשך הזמן מעבדות גדולות לאיסוף החומר העיקרי, לבדיקת העדויות ולהוצאת מסקנות.

מי יעסוק במחקר? מאחר שמקצוע מגיע לרמת בגרות כזאת, שהוא מכיר בצורך במחקר יסודי, והוא מקים גורמים, שישאו באחריות להכשרת עובדי מחקר ולביצועו של המחקר, יש למצוא פתרון לבעיה של כח האדם, שיעסוק במחקר. מקור אחד לפתרון בעיה זו, אשר עולה על הדעת, הוא בחבר המורים של בתי הספר לספרנים. בני המקצוע בכללם ידרשו מחבר מורים זה פעילות מחקר יוצר במידה הולכת וגדלה, ואולם כדי לעסוק במחקר זקוקים מורים אלה לצידוד מתאים, לעזרה טכנית ומקצועית מספקת ולשחרור מחובותיהם האחרות מפעם לפעם, על מנת שתהא דעתם פנויה לאותו מחקר. מקור אחד לכוח אדם אפשר למצוא בתלמידים המתקדמים של אותם בתי ספר לספרנות, אשר יוכלו, תוך כדי לימודיהם, לעסוק — בהדרכה מסויימת — במחקרים מצומצמים ומוגדרים כהלכה. אך שני מקורות אלה גם יחד רחוקים מלספק את הדרושה. דרושים ספרנים בוגרים, שיביאו למחקריהם את ההכרה והרגישות הנובעת מנסיון מקצועי ממושך. אהדים מהם ימצאו את הדרך הטובה ביותר בכך, שישובו לביה"ס לספרנות או לאוניברסיטה, ויעבדו לקבלת תואר דוקטור. אך יש לאפשר לסטודנטים לשוב ולעסוק בעבודת מחקר גם מבלי שיתכוננו דוקא לדרגת דוקטור.

יש לדאוג לכך, שבכל שנה יעמדו לרשות מחקר כזה מספר מסויים של עובדים בעלי נסיון, בתמיכה כספית למלא צרכיהם, אשר לפחות שנה אקדמית אחת יהיו משוחררים מחובות אחרות. דרך אחת להשגת מטרה זאת היא בהנהגת שנות שבתון בספריות ציבוריות ומיוחדות בדומה למקובל בבתי מדרש ואוניברסיטאות. דרך אחרת טובה יכולה להיות בכינון סטיפנדיות כגון זו של קרן נימאן הקיימת באוניברסיטת הרווארד עבור עיתונאים בעבודתם. כן יהיה זה לטובתם המקצועית של הספרנים, אם יפיקו תועלת יותר מתכנית פולברייט המעניקה קצבות נדיבות למדי עבור שנת לימוד בארץ נכריה.

לבסוף, אם ספרנות היא מקצוע מלומד, אם השכלה היא סגולה של ספרן ולא תוספת למלאכת הספרנות, מהו איפוא אותו דבר, שמכנים שירות ספרני?

ומהו איפוא מקצוע הספרנות? במובן הרחב ביותר זהו לימוד הרואה את הספרייה כמוסד חברתי הממלא תפקיד חינוכי. הוא כולל ידיעה של חומר הקריאה, תכנון, אפיון, סגולותיו, שימושו והשפעתו על הבריות; הוא מחייב הבנה למקומה של הספרייה בחברה, משום מה הוקמה ולא יזו מטרה היא משמשת. הוא כולל הכרה שלמה בצרכיה החינוכיים של החברה ושל היחידים בה, שכל ספרייה אחראית להם, והדרך, בה אפשר לספק צרכים אלה. זהו עיקר הספרנות, ובדברים אלה דרושה לספרן ידיעה רחבה ומזוייקת. ידיעות אלה מהוות את הבסיס לספרן המלומד של העתיד.

(ליבררי ג'ורנל)